

ASPECTES HISTÒRICS DE L'EVOLUCIÓ SANITÀRIA AL MONESTIR SANTUARI DE MONTSERRAT (SEGLES XIX I XX)*

ROTLLAN i VERDAGUER, Armand

Arxiu Històric de les Ciències de la Salut. Manresa.

RESUM: Segona part d'un treball sobre la història sanitària del monestir de Montserrat. Comprèn dades sobre el segle XIX i el XX fins a la guerra civil. Mortalitat a Monistrol el 1885. Hospital militar quan la guerra. La intervenció quirúrgica a l'abat Marcel, 1946. La Topografia Mèdica de Joaquim Tuixans. Dades sobre remeis i curanderisme. L'episodi del germà Pelegrí, 1931. Les píndoles de Montserrat.

Paraules clau: Medicina a Montserrat. Hospital militar, 1937. Germà Pelegrí. Píndoles de Montserrat. Joaquim Tuixans. Monistrol.

RESUMEN: Segunda parte de un estudio sobre la historia sanitaria del monasterio de Montserrat. Analiza datos de los siglos XIX y primera mitad del XX, hasta la Guerra Civil. Mortalidad en Monistrol, 1885. Hospital militar durante la Guerra Civil. La intervención quirúrgica al abad Marcet, 1946. La Topografía Médica de Joaquín Tuixans. Datos sobre curanderismo. El episodio del hermano Pelegrí. Las píldoras de Montserrat.

Palabras clave: Medicina en Montserrat. Hospital militar, 1937. Hermano Pelegrí. Píldoras de Montserrat. Joaquín Tuixans. Monistrol.

*

SEGLE XIX-XX

El segle XIX és un segle de molta activitat assistencial a Montserrat segons moltes referències en diferents tractats.

Referent al llibre d'en Cornet i Mas, vers el 1848 esmenta les activitats del metge Joaquim Font i Ferrés creador de les Píndoles de Montserrat.(1) Aquest metge acompanyà l'escriptor Víctor Balaguer (1824-1901), a la "redescoberta" de les coves de Collbató el 1850, juntament amb altres literats, i el metge Manuel Arnús, director del balneari de la Puda, i també metge de Montserrat.(2)

Armand Rotllan i Verdaguer

També en aquesta època, (1850-60) es realitzà un daguerrotip del Dr. Gou “*Médico del convento de Montserrat*” fet pel prestigiós fotògraf i daguerrotipista “*Napoleón*” el qual era establert a Barcelona.

El 1857, l'Abat Miquel Muntadas, anònimament, publicà a Barcelona el llibre “*Reglas y estatutos para la Escolania de Montserrat*”. En el capítol XI i a les pàgines 50 i 51, se'ns descriu “*la enfermeria de la escolania, y entierro del que fallezca siendo escolán*”. (3) Sembla ser que cap a l'any 1876 no es troba cap metge en el monestir però si a Monistrol de Montserrat, on es fa referència novament de la gratuïtat de les medicines, segons el llibre “*El amigo del viajero en Montserrat*”. 2ª edició, any 1876. (4)

Durant el segle XIX tenim referència de pelegrinatges de manresans per fugir de les epidèmies de verola de la ciutat de Manresa al monestir. També trobem referències a la premsa manresana d'activitats assistencials al monestir i de l'entrada de metges al monestir. Un d'aquests fou el metge Antoni Barberà i Riudor que visità permanentment el monestir segons un recull de la premsa manresana del segle XIX.

També tenim una altra relació de metges manresans amb el monestir, com és el cas del metge Oleguer Miró, que va controlar un suposat brot colèric al monestir, ja que hem trobat una nota adreçada a l'alcalde de Monistrol en data de 27 d'agost del 1885, on esmenta que no hi havia cap invasió de còlera al monestir : “*...Pongo en conocimiento de Usted, que desde la comunicación que tuve el honor de remitirle no ha ocurrido ninguna nueva invasión colérica en este santuario; habiendo estado en el periodo de convalecencia la señora atacada y hallándose ya reestablecida su hija*”.(5)

Referent a l'epidèmia de còlera de 1885 que va patir el principat no tenim referències de què a Montserrat es produeixi algun cas. Tampoc a Monistrol de Montserrat, ja que en l'anàlisi de les defuncions durant el 1885 trobem que les causes més freqüents de defuncions a Monistrol de Montserrat foren la gastroenteritis, l'apoplexia cerebral i la tuberculosi pulmonar, sense que hi hagi cap menció directa o indirecta a la malaltia colèrica.

Anàlisi de les defuncions a Monistrol de Montserrat (9-1-1885 al 16-12-1885).

Registre Civil: Secció de defuncions - AMMM

Total de defuncions: 50

Causes

Senil	0
Apoplejia cerebral:	6
Aspteia (?)	0
Hidrocefalo agudo:	2

Aspectes històrics de l'evolució sanitària al monestir Santuari de Montserrat

Gastrica	0
Enteritis	0
Bronquitis Capilar	0
Calentura tifoidea	0
Neumonia	0
Neumonia lobular	0
Peritonitis	0
Edema pulmonar consecutiu	0
Catarro pulmonar crònic:	2
Tuberculosis Pulmonar:	5
Calentura catarral tifoidea	0
Colitis	0
Hidrocefalia aguda	0
Catarro intestinal de forma pasiva	0
Esplendinitis	0
Gangrena en la boca	0
Falta de desenvolupament	0
Calentura etaceica	0
Gastro-enteritis	4
Afecció crònica del coraçó	0
Pirosis	0
Disenteria crònica	0
Gàstrica tifoidea	0
Bronconeumonia	0
Diarrea:	2
Aneurisma en el coraçó	0
Hipertrofia del coraçó	0
Gelansia	0
Calentura Hèctica (?)	0
Gastroenteritis crònica	0
Meningitis granulosa	0
Meningitis	0

No fou així durant l'epidèmia de còlera de 1854 en què van morir quatre persones al monestir, sent un nombre d'afectats molt petit tenint en compte l'alt nombre de refugiats, ja que el monestir va rebre multitud de visitants que fugien de Manresa per protegir-se de l'epidèmia.

Tampoc a Montserrat trobem cap esclat epidèmic durant l'epidèmia de grip del 1918, ni tampoc a Monistrol de Montserrat, ja que si analitzem el registre de defuncions durant el 1918 no trobem cap incidència directa de mort per la grip o complicacions.

Per tant, podem afirmar que en el monestir de Montserrat no trobem indicis de cap esclat epidèmic important durant el segle XIX i principi del segle XX, tot i el gran nombre de visitants que fugien de les epidèmies a Manresa i pobles del voltant.

Referent a l'activitat dels sanitaris durant aquest segle no tenim coneixement de l'activitat assistencial del dia a dia. No tenim documentació adient, ni testimoniatges de l'activitat, però si tenim una relació de facultatius que signen documents i informes, així com certificats de defunció al monestir. Molts d'aquests es troben de pas, i signen la defunció com és el cas del metge Joaquim Alibés de Sabadell, en que trobem un certificat de defunció de 2 de juny del 1882, o del metge Joan Freixes i Freixes (metge de l'Hospital de la Santa Creu de Barcelona) on signa un certificat de defunció en data de 24 d'agost del 1887, o el metge Sebastià Costa en data de 29 d'abril del 1878 . No és el cas de Miquel Marcet Sanmartí en el que trobem molts certificats de defunció, pel que suposem que tenia una relació més estable i permanent amb el monestir. A títol d'exemple trobem la signatura d'un certificat de defunció per part del metge Miquel Marcet Sanmartí en data de 1 de juliol del 1887, en que certifica la mort d'un altre metge, Llorenç Rimbau i Rodons, metge cirurgià, religiós, en data de 27 de juny del 1891. (6) AMMM

Referent als equipaments sanitaris, i per tal de donar acolliment als pelegrins, s'habilità una part del monestir, en els tres primers pisos que donen als claustres i porten el nom de Sant Benet, Sant Lluís i Sant Millan.

El 1854 es destina per hostatgeria l'edifici que antigament va servir d'infermeria pels germans i hospital de pelegrins, aixecat el 1552 per l'Abat Benet de Tocco, el qual s'hauria lliurat de la comú destrucció. Es coneix aquest edifici com del "Venerable Josep de les Llànties", per haver mort allà aquest religiós, després d'una llarga i penosa malaltia el 18 de novembre del 1723. Pocs anys després, es convertí també en estança la casa que antigament havia servit al metge i altres oficials del monestir, que es la casa coneguda amb el nom de Santa Escolàstica, molt a prop de la plaça principal del santuari. Era la casa que estava situada davant de les cel·les de Nostra Senyora, on actualment hi ha les places, i abans a sota hi havia el cosidor. També s'esmenta que la retribució del servei mèdic anava a càrrec del monestir. Per tant es trobava un metge permanent al monestir, i en cas d'accident, el monestir cobria les despeses dels honoraris del metge, així com la medicació.

També tenim notícia de l'activitat assistencial dels metges de Monistrol que atenien les urgències que es produïen a Montserrat". (7). El mateix any 1898 trobem una altra publicació on s'esmenta el servei dels metges de Monistrol de Montserrat: "*Médico.- Presta este servicio uno de los legos. En el Despacho de aposentos hay botiquin surtido. Para casos graves es llamado por teléfono el médico de Monistrol, que sube en el tren inmediato, ó bien en carruaje*". (8)

GUERRA CIVIL I ASSISTÈNCIA HOSPITALÀRIA

Durant el segle XX trobem a Montserrat molts esdeveniments significatius que marcaren el futur del monestir. Un d'aquests fou la Guerra Civil, iniciada el juliol de 1936 i les nefastes conseqüències que va tenir pel monestir, que suposà una nova dispersió de la comunitat. La Generalitat incautà el monestir, i així els edificis quedaren pràcticament al marge de les destruccions habituals dels edificis religiosos. Però els monjos hagueren de refugiar-se en cases amigues o en monestirs europeus, llevat d'alguns que en un segon moment es pogueren reunir en un balneari de Navarra. D'altres conegueren presó i sofriment, mentre que vint-i-tres foren assassinats i dos moriren al front. Són els màrtirs de Montserrat.

Uns anys abans de la Guerra Civil es produí una trobada del col·lectiu mèdic a Montserrat en celebració de la diada de Sant Lluç, tal com esmenta el butlletí d'informació benedictina el 1931, fent ressò que per aquells dies s'havien votat les lleis contra els religiosos. Era el preludi del que passaria.

Cal fer esment de l'actuació del metge Pere Tarrés, que el dia 21 de juliol del 1936, quan esclatà la guerra civil estava realitzant exercicis espirituals al monestir. Aquest juntament amb el metge monjo Joan Parellada, van ser enviats a la Generalitat per demanar la protecció necessària del monestir davant de la destrucció i crema generalitzada de les esglésies per part de les milícies. Adequaren un vehicle amb unes lletres que hi deia "metge", ja que tots dos eren llicenciats en medicina. El seu viatge va ser molt complicat, ja que van tenir moltes dificultats per saltar-se els controls de milicians fins a Barcelona. Malgrat aquesta protecció relativa del monestir, el període de la Guerra Civil fou una etapa molt dura, turbulenta i complicada pel monestir.

Durant la guerra civil tenim constància de metges que van col·laborar en el monestir. En aquest sentit, cal destacar l'actuació del metge Francesc Forcada, metge de medicina general que visitava periòdicament als monjos de Montserrat i que va ajudar a evacuar algun d'ells del monestir per evitar represàlies (9). També tenim constància en altres publicacions de l'activitat d'aquest metge concretament en l'enterrament del Pare Benet Junqué que esmenta el sentiment religiós viscut: *"...el metge, doctor Francesc Forcada, ahir a la tarda, en la seva última visita, la del desnonament absolut, eixí emocionadíssim, deia: " Déu meu, quina mort de sant! Val la pena fer-se monjo, només per presenciar i aspirar a tenir una mort així".* (10)

HOSPITAL MILITAR

La situació a Montserrat als inicis de la Guerra Civil espanyola era molt precària. Després d'uns intents d'incendiar el monestir de Montserrat, la Generalitat de Catalunya, mitjançant

la intervenció del Diputat Joan Solé i Pla, es va apropiat dels edificis del monestir. Així mateix, va anunciar a l'Abat Marcet l'evacuació total del lloc a causa del perill que podien córrer els monjos. Al 24 de juliol de l'any 1936 Montserrat ja va entrar al servei del poble com a Institució Sanitària amb l'arribada d'una ambulància que traslladava tuberculosos i un grup d'infermeres. Aquest improvisat sanatori va ésser considerat en un principi, com una mena d'estratagema de les autoritats del govern de Catalunya.

El Ministeri de Defensa, al maig del 1938, va prendre mesures per tal de convertir l'hospital de Montserrat en un Centre de Dèbils i Convalescents al qual va anomenar Hospital o Clínica Militar Z. A tal efecte fou encomenada la direcció del Centre al metge Vilà, qui, com a primera feina va realitzar una ampliació de les dependències fins aleshores limitades a la zona de l'antic hotel i un pavelló pròxim a aquest amb una cabuda d'uns 700 llits. Per tant, l'hospital militar de Montserrat es va fer cap el 1938, abans hi havia la infermeria dels monjos i un hospital petit que havia començat a finals del 1937. Aquest hospital depenia directament de Barcelona i tenia una capacitat d'uns 250 llits i s'ubicà en les cel·les.

En el mateix s'ubicaven malalts militars, civils, accidentats, tifòdics i molts simuladors. El personal estava poc organitzat, hi havia un parell de metges, algun practicant i la resta eren infermeres, que acostumaven a ser noies de casa bona que ho feien més per distracció que per altra cosa.

També a la colònia Puig hi havia un petit hospital en el que hi treballaven el metge Josep Riu i Porta i el practicant Joan Arocas Pey. Aquest petit hospital era independent de Montserrat en un inici, però va passar a dependre de Montserrat. Malgrat tot, degut a la poca activitat es va tancar i aleshores va ser utilitzat pels "acantonaments" que feien els que estaven al "Centre d'Enduriment".

Aquests dos hospitals van ser importants estratègicament en dependre de Manresa, concretament de l'Exèrcit de l'Est. Aquest hospital era un escala intermitja entre l'assistència al front i un hospital de segona línia.

El director mèdic de l'hospital militar Josep Vilà va ser destituït pel metge Josep Riu, fins aleshores un dels seus col·laboradors. Aquesta destitució va ser per "*discrepàncies ideològiques*". El metge Riu adoptà unes mesures impopulars com la destitució de tot el personal d'infermeria i personal femení per convertir l'hospital en un veritable hospital militar. També va ampliar les cel·les, convertint-les en unes grans sales hospitalàries, ja que fins llavors hi havia pocs llits i eren mal distribuïts. Per realitzar les obres tenia l'ajut dels malalts qualificats i tècnics ingressats com a malalts. En aquest sentit va disposar de manobres, cartògrafs per la impremta, i tot un seguit de personal tècnic qualificat que estaven ingressats i que tenien el consol d'aquesta manera d'endarrerir la seva tornada

al front. D'aquesta manera es va passar de 250 llits a 1300 que a la llarga segons les necessitats es va arribar a ampliar fins els 3000 llits.

Metges de l'Hospital Militar

El primer equip quirúrgic del monestir va ser encarregat al metge Joan Navés i Janer, que formà equip amb els tinents metges Ortiz i Camacho i el practicant Oñate. També tenim documentació de metges que signen certificats de defunció i que es troben com a responsables de diferents sales com Josep Muntané Balaguer, Alejandro Palacios Romero, Enrique Iranzo Antonsant, Juan Valvidia Pardo, Magí Farga Gimenez., Jaume Pi Sunyer i els metges cirurgians Creixell i Comas, entre d'altres.

El servei de medicina interna era cobert pels metges Alejandro Palacios i Jaume Pi Sunyer, a més a més d'un equip de practicants: Aroca Pey, Alsina Sahuco, Ribas Puntí, Canongia i Rafat.

La direcció al càrrec del metge Josep Riu i Porta es va manifestar fins el 23 de gener del 1939 moment en el qual es va determinar l'evacuació general que fou ordenada per la superioritat el dia 16 del mateix mes.

Referent als Grups Funcionals, en el primer grup hi havia dos pavellons: cirurgia i medicina. Sembla ser que els llits ocupats per cirurgia eren molt superiors als de medicina. Ens els inicis, la proporció havia estat de 400 llits de cirurgia per 100 llits de medicina, però després això es va incrementar. El pavelló de medicina que dirigia el metge Palacios, tenia una sala de tifòdics en el que hi havia 300 llits. En el segon grup funcional hi havia convalsència i capacitació funcional amb una capacitat en total de 1480 llits.

També s'ubicava el Centre de readaptació funcional amb les seccions de mecanoteràpia, kinesiteràpia, masoteràpia, termoteràpia, electroteràpia i terapèutica ocupacional (als jardins del Centre).

El personal de l'hospital militar era tot masculí, malgrat que en un principi sí que hi hagueren infermeres. Tan sols van quedar tres dones al monestir. Una era la mare d'un practicant, que el seguia a tot arreu i feia de cuinera dels metges, les altres dues, eren la mare i la muller d'en Carles Gerhard, diputat al Parlament Català, aleshores delegat de la Generalitat al monestir, amb la missió de salvaguardar la residència de l'Abat, que també ho fou, circumstancialment, del president de la República.

Els historiadors Barberà i Adserà acaben el seu treball amb les següents conclusions:
"En aquest breu resum del que fou l'hospital de Guerra de Montserrat, crec que valdria

ressenyar que la seva existència des dels seus orígens va evitar el setge del Monestir. Al final amb l'evacuació general en desobeir el Dr. Riu juntament amb el comissari polític Frederic Muñoz, l'ordre donada pel cap de Sanitat, consistent en volar les instal·lacions existents, va permetre que totes les dependències monacals romanguessin intactes al decurs de la Guerra Civil".(32)

Entre els dies 19 i 20 de gener de 1939 tot el contingent sanitari (ferits, malalts, metges i practicants) abandonà Montserrat amb ambulàncies i altres vehicles, altres amb el cremallera i després amb els ferrocarrils catalans i deixaren el monestir sense ningú. Una part de l'expedició va anar a Olot, una altra a Ripoll i una altra a Camprodon.

ESDEVENIMENTS SANITARIS DURANT EL SEGLE XX

La intervenció quirúrgica de l'Abat Marcet

L'Abat Marcet va ser intervingut quirúrgicament d'un càncer d'estómac a les dependències del monestir. Aquest va ser un esdeveniment sanitari important, ja que era la primera vegada que s'intervenía quirúrgicament a un Abat en el propi monestir. La intervenció quirúrgica va ser realitzada el 1945 pel metge cirurgià Ribas i Ribas i fou un èxit, malgrat la problemàtica de la malaltia. La premsa va fer un gran ressò mediàtic d'aquest esdeveniment.

Malgrat que l'evolució del post-operatori fou satisfactòria, durant un temps, però novament es va complicar. Degut a que no millorà, passà uns dies ingressat a la clínica del doctor Ribas i Ribas a Barcelona però fou traslladat novament al monestir, fins que el dissabte 11 d'abril del 1946 es descompensà greument i agonitzà fins que la mort, li arribà a les 2.34 de la matinada del dia 13 de maig de 1946 rodejat de l'abat coadjutor, Dom Aureli Maria Escarré; el prior, Dom Emilià Riu; el sots-prior, Dom Celestí Gusi (que fou el seu secretari durant més de vint anys), el seu germà Adeodat, els monjos Pujol, Fonoll, Ripoll, Gassó, entre altres i els metges que el controlaven, especialment el doctor Gou, malgrat que en els darrers moments agònics va ser també assistit per l'infermer monjo Dom Josep Maria Gassó i pels metges Ribas, Isern, Forcada, Escorsell i Gou.

Referent al metge Ribas cal dir que en una entrevista feta al Pare Figueres ens manifestava que era el metge de confiança de l'Abat Marcet i també explicava anècdotes de la dificultat de la pràctica mèdica i quirúrgica per aquell temps, concretament del record de diferents intervencions no gaire afortunades fetes pel metge Ribas:

“....A la clínica del Dr. Ribas i Ribas, sembla que no tenien la calefacció be i llavors els donaven cloroform i se'n van morir tres o quatre després d'operar d'una operació d'apendicitis, la majoria perquè agafaven una pulmonia, un d'ells va ser el germà Angles, boníssim i un altre va ser en Llavall. Malgrat tot, el pare Marcet tenia confiança, tot i les fallades del Dr. Ribas i Ribas, va voler que fos ell qui fes l'operació, això que hi podia ser el Dr. Puig Sureda...però ja havia confiat amb el Dr. Ribas potser perquè ell pensava que ja era prou gran i ja tenia l'Abat Coadjutor... era una cosa més aviat espiritual i va voler ser operat aquí”.(33)

Inauguració del Servei Mèdic

El nou servei mèdic on actualment es troben les dependències va ser inaugurat el 19 d'abril del 1950 per l'Abat Escarré acompanyat d'altres personalitats i dels metges responsables del servei mèdic durant aquell temps, el metge Josep Maria Ferrer Solervicens Genís i el metge Ramon Gou Gomà que foren els dos metges que assistiren regularment la comunitat benedictina de Montserrat, durant la primera i segona meitat del segle XX. El metge Ramon Gou Gumà, era especialista en ORL i va tenir una significativa projecció en el monestir. A més a més de visitar en el monestir, visitava també a diferents consultoris a Barcelona durant el 1915, com el dispensari de la Immaculada, el consultori de la Bonanova i també a la clínica Clarís. (34)

D'aquesta inauguració recorda la Sra.Coloma Clavell i Villanueva, primera infermera contractada pel servei mèdic del monestir, primer a temps parcial exclusivament durant els festius i després diàriament amb dedicació exclusiva i una retribució econòmica de 50 pessetes al mes, : *“...El nou servei mèdic va ser construït pel Patronat de la Muntanya que en aquell moment eren el marquès de Castellflorite i el Sr. Cintó que van ser els que van venir a inaugurar-lo i fer-se les fotos”. (35)*

El metge Josep Maria Ferrer Solervicens va ser el primer en portar un aparell de Raigs X al monestir i visitava privadament als treballadors i llurs familiars, a més a més de la comunitat benedictina. Durant aquest període visità a Montserrat durant els caps de setmana.

Curiosament els malalts que precisaven de proves sanitàries eren traslladats a la clínica Sant Josep de Manresa com a centre de referència hospitalari i no a Barcelona. També a la capital trobem la Clínica de Sant Josep com a centre quirúrgic de referència de moltes intervencions realitzades als monjos. En especial destaca el treball realitzat pel doctor Moisès Broggi, que fou un dels cirurgians més destacats i de referència de la comunitat benedictina.

Un altre dels metges vinculats a Montserrat va ser el metge cirurgià Ricard Canals i Mayner, metge de confiança de l'Abat Escarré.

Són molts els personatges il·lustres que visitaven Montserrat. Com a curiositat, cal fer esment de la visita que efectuà Alexander Fleming al monestir el 29 de maig de 1948. (36)

ANÀLISI D'UNA TOPOGRAFIA MÈDICA DE MONTSERRAT

Joaquim Tuixans i Pedragosa nasqué a Badalona el 13 de febrer de 1882. Era descendent d'una família mataronina. Va fer el batxiller a Barcelona el 1898 i es va llicenciar en Medicina el 1904. El 1910 es doctorà a Madrid amb la tesi "*Ensayo histórico de la etiología y terapéutica de la coqueluche*". (37)

Referent a la data exacta de la publicació d'aquesta topografia mèdica de Montserrat que es desconeix podem deduir que fou a partir de 1904. En aquest sentit discrepem de la data que aporta el Dr. Pere Vallribera i Puig en el llibre catàleg "*Les topografies mèdiques de la Reial Acadèmia de Medicina de Catalunya*" (Barcelona, 2000, pàg. 62) on ens diu que fou presentada l'esmentada topografia al concurs de 1903. Creiem que no pot ésser, ja que en el manuscrit, comenta la visita del rei Alfons XIII a Montserrat esdevinguda el 1904 i ja no esmenta la segona vinguda el 1908; per tant creiem que va ésser realitzat el present manuscrit poc temps després, vers 1904-1905 (38). Poc abans, el 1902, Joaquim Tuixants havia fet una topografia de Badalona.

En l'anàlisi d'aquest únic estudi topogràfic mèdic fet a Montserrat i del conjunt de la seva obra, podem esmentar els següents aspectes històrics i culturals d'interès.

A l'any 1811 quan les tropes franceses van incendiar la Basílica el refetor va ser una de les dependències que es va salvar. El refetor de Montserrat que data del segle XVII, va ser reformat posteriorment per Puig i Cadafalch, el 1925.

Tot seguit comenta la història de la basílica i la restauració del monestir pels Reis Catòlics. El 1482 s'havien fet els fonaments de l'actual basílica. Amb la mort del Rei Catòlic el 1516, els faltà ajut per acabar la construcció del temple i l'11 de juliol del 1560 l'Abat Garriga va aixecar-lo, acabant l'obra el 1592 l'Abat Plácido de Salinas.

Tot i acabant el capítol amb la història contemporània i la història de la cultura (1456) hi esmenta visites d'homes cèlebres, entre aquests destaca: *Guillem d'Humbolt*, el savi geòleg.

Entre altres esdeveniments importants destaca:

La instal·lació a Montserrat del primer rellotge de torre a Espanya, l'any 1335. L'escola de música més antiga d'Espanya que data de l'any 1456.

També esmenta que el primer arquebisbe d'Amèrica fou Bernard Boïl monjo de Montserrat, que va ser nomenat el 1493.

També assenyala la importància de la primera impremta de Montserrat que s'instal·là el 1499, així com obres d'infraestructura relacionada amb els accessos. La carretera de Can Massana que va ser construïda el 1698, va ser una de les millors d'Espanya al seu temps.

Un altre dels esdeveniments significatius que esmenta fou que durant el 1809-1811 va haver-hi la redacció del diari oficial de la Junta del Principat i el 1892 la inauguració del ferrocarril del Cremallera. Per acabar esmenta que el 1880 es van realitzar les festes del Mil·lenari assistint el nunci de sa santedat i 7 bisbes i el 1881 es va declarar la Verge de Montserrat com a patrona de Catalunya.

També dóna testimoniatge de què el 1904 el rei Alfons XIII va realitzar una visita a Montserrat amb la col·locació de la primera pedra al monument dels patricis que moriren al Bruc, l'any 1808. Van assistir tots el somatens armats de Catalunya a una gran revista.

En el capítol III parla d'una descripció urbana del monestir i en el capítol IV de la flora del monestir, començant parlant de què el Pare Argai, historiador del segle XVII, consigna el gran nombre de plantes i flors silvestres, que tot l'any, fins i tot, en els mesos d'hivern, hi ha.

L'historiador Jeroni Pujades va escriure durant el segle XVIII de Montserrat: *“el que mes admira es que sent àspere i plena de penyes, neixen entre elles mil varietats de flors i silvestres clavellines, violetes i narcisos i entre les roques, herbes i rels, arbres amb fresques plantes, fent de la muntanya un gran jardí”*. (39)

En els darrers capítols trobem un apartat dedicat a la Geologia i un altre a la hidrologia, per acabar en un apartat anomenat *“Costums”*.

Les conclusions d'aquesta topografia és que ens trobem davant una obra informativa en els apartats d'història, geologia, geografia, hidrologia, però malauradament sense argumentació del fenomen epidèmic, ni de l'evolució mèdica i assistencial dins el monestir. Tampoc no serveix d'ajut per conèixer la història de les diferents infermeries i hospitals, ni la realitat assistencial evolutiva en els diferents segles, malgrat que si ens aporta

dades pel coneixement de la gran varietat d'esdeveniments culturals i socials que es trobaven al monestir de Montserrat en els diferents segles, en especial durant el segle XIX.

Cal fer esment que el metge Tuixans, utilitzà per l'elaboració de la seva topografia: "Apuntes para una topografía médica de Montserrat" els llibres de l'Abat Miquel Muntades "Montserrat su pasado, su presente y su porvenir" i el llibre de Eudald Canivell: "Montserrat, Àlbum guía-plano-historia...", (40) publicat el 1898, copiant aquest darrer, quasi textualment del llibre al seu manuscrit. Cal fer esment, que aquesta obra, no té cap veracitat en l'apartat d'història, ja que la majoria de dades i ressenyes no són verídiques.

REMEIS I CURANDERISME

Anàlisi de l'obra d'Antoni Castell: "Theorica y práctica de boticarios"

Antoni Castell va nèixer el 1540 a Lanmac (sud de França) i vestí l'hàbit de germà llec al 1571. Es donà a conèixer com un excel·lent farmacèutic. Passà molts anys a Valladolid i va morir a l'edat de 104 anys. Va escriure "Theorica y practica de boticarios en que se trata del arte y forma como se han de componer las confecciones ANSI interiores como exteriores" (Barcelona, 1592). D'aquesta obra es va fer una edició de 800 exemplars. Aquest tractat estava molt ben considerat en l'àmbit terapèutic i anava destinat particularment als apotecaris que no dominaven el llatí, («flacos en lengua latina»).

L'apotecaria era una de les oficines tradicionals en el servei sanitari que des d'antic Montserrat oferia als monjos i pelegrins. Des de la reforma vallisoletana, l'apotecari titular sovint era un germà llec o bé un monjo que ja ho era de professió, tot i que a les primeres èpoques també en foren titulars professionals seglars. Es desconeix el temps en què Antoni Castell va estar a Montserrat. L'epístola de Castell adreçada a l'Abat de Montserrat dona a conèixer que feia molts anys que estava al càrrec de l'apotecaria.

L'any 1992, els historiadors Xavier Sorni i Josep M. Suñe analitzen l'obra de Castell i publiquen el seu treball a Gimbernat en el VIIè Congrés d'Història de la Medicina Catalana. Afirmen que: "...el llibre el va escriure aprofitant les hores desocupades...i que únicament es pot assegurar que l'any 1585 ja feia d'apotecari a Montserrat, això gràcies a un passatge de l'obra on indica que l'apotecari de Felip II, l'any 1575, estant a Montserrat, li va facilitar una recepta (F-167)". (41) En les seves conclusions destaquen que tots els tractats generals d'història de la Farmàcia editats a l'estat espanyol donen importància a l'obra de Castell però afirmen el gran desconeixement generalitzat de la seva obra i la manca de rigor científic en el seu estudi. Tot i així, la seva obra és de gran interès per

l'aportació de nous recursos pràctics i operatoris, i per palesar nombroses errades, contradiccions, corrupcions en els textos mèdics i farmacèutics, tant clàssics com de l'època, i pel caràcter innovador, oferint l'obra en castellà, en lloc de fer-ho en llatí, i trencant amb formes preestablertes de l'art de l'apotecaria.

També afirmen el gran desconeixement de gairebé tota la vida de Castell i l'observació de què en la bibliografia històrica s'observa certa tendència a eludir la catalanitat de Castell i la seva obra, ja que aquesta ofereix fonamentats indicis de catalanitat. L'autor, per una banda s'identifica amb Catalunya i, per l'altre, escriu des de Montserrat per Catalunya. En el seu treball fan un anàlisi de l'autor i l'obra a través de la bibliografia històrica i també sobre les característiques i estructures de l'obra. També parlen de la seva activitat com apotecari de Montserrat, així com de les seves innovacions.

El curanderisme del germà Pelegrí

El germà Pelegrí Bosch, monjo de Montserrat, fou un dels curanderos o sanadors més populars del monestir Santuari de Montserrat. Les seves activitats van tenir l'oposició permanent de la Junta de Govern del Col·legi de Metges de Barcelona. Aquest monjo utilitzava un remei per guarir que era una pomada arsenical amb herbes que li havien aconsellat per un mal cancerós que havia patit al llavi i que la seva aplicació li havia curat la tumoració.

Aquest fet va fer que es divulgues com a miraculós el tractament del germà Pelegrí portant milers de malalts al monestir per obtenir curació.

En la sessió del dia 13 de març del 1931, la Junta de Govern del Col·legi Oficial de Metges de Barcelona publicà un butlletí on explicava detalladament tots els esdeveniments que van motivar les denúncies sobre el curanderisme practicat per un llec conegut com "*Germà Pelegrí*". Aquest monjo tenia la creença de què aquest tractament podia ser universal, perquè amb ell li va solucionar el seu problema de tumoració al llavi, sense conèixer el tipus de dolència que patia i creia que podia aplicar al mateix a tot procés semblant.

Aquesta curació de la possible dolència tumoral del germà "*Pelegrí*" es va escampar ràpidament amb el clam popular de què a Montserrat hi havia curacions amb una pomada màgica, miraculosa i no passà molt temps que a corrua feta acudien malalts de tota mena a cercar consol al germà Pelegrí.

Malgrat aquestes bones intencions, sembla ser que al Col·legi de Metges li arribaren moltes denúncies : "*... tal era el contingent de malalts que acudien a la dependència del*

monestir que hi havia dies que hom es preguntava si es celebrava una peregrinació". (42) Per tal de posar remei a aquesta situació, la Junta Col·legial s'entrevistà amb el pare Abat Marçet. Aquesta Junta va tenir dificultats per convèncer a l'Abat que acabà prometenent que el germà Pelegrí no tornaria a rebre malalts en el monestir, però no es va pronunciar que no visitaria a cap altre lloc o dependència benedictina.

Posteriorment el germà Pelegrí es va instal·lar a Can Castells (Esparreguera), dependència dels monjos de Montserrat i va començar un altre cop el seu treball admetent tota mena de malalts i seguint la seva tasca sanadora, tot i fent redactar un document legal que amb caire preventiu feia signar a tots els malalts que tractava:

*"El infraescrito suplica encarecidamente al hermano Pelegrí que por caridad cristiana le indique un remedio para su enfermedad, relevándole de todo compromiso y responsabilidad moral, material y jurídica, asumiéndolas yo de mi libre y espontánea voluntad todas la que pudiera haber o derivarse de ello.
Can Castells (Esparraguera), a...de.....de 19..".* (43)

Novament van aparèixer denúncies al Col·legi de Metges per l'activitat sanadora del germà Pelegrí a Can Castells. La darrera denúncia que motivà novament la intervenció de la Junta Col·legial fou la d'un veí de Montserrat, malalt del peu que després de ser curat pel llec, un cirurgià barceloní hagué d'amputar-li la cama per salvar-li la vida.

Aquesta activitat sanadora del germà Pelegrí significava una important font d'ingressos per tot el seu entorn: *"...l'agència dels autos feia, terme mig, de 6 a 8 viatges diaris al casal del llec per a portar-hi malalts; de retorn, aquests anaven a dinar a la Fonda, que feia una mitjana diària de 2 a 16 coberts".* (44)

Finalment, la junta va decidir enviar a la cova del llec un Inspector de Policia i un membre de la Junta Col·legial, per tal de veure *"in situ"* l'activitat d'aquest famós monjo de Montserrat que morí el 15 de maig del 1932.

En l'acta de denúncia d'aquests representants de l'ordre fan constar la trobada *"in fraganti"*. Tot i fent la següent descripció:

"...és un vellet, més aviat baix, de bon regent, que representa tenir uns 75 anys; vesteix pobrement, amb espadenyes i una brusa, oberta pel davant, que li arriba fins als genolls;...en el moment de la nostra arribada, estava embenant un braç, al qui abans hi havia possat pomada...a

l'habitació del costat, sala d'espera, hi havia unes dotze persones que esperaven torn...". (45)

Un agent de policia i el metge de la junta aixecaren l'acta davant del pare superior de Can Castells. Aquest fou l'acta de denúncia :

"En término de Esparraguera, a las doce horas del día nueve de octubre de mil novecientos treinta, don José Calicó Malera, Médico, miembro de la Junta del Colegio Oficial de Médicos de la provincia de Barcelona, que actúa como secretario de esta diligencia, y don Jose López de Sagredo, agente de Vigilancia de Barcelona en funciones de cargo y a la vez como enfermo, se personaron en la casa denominada Casa Castells, dependencia de los P.P.Benedictinos, a fin de comprobar si un lego, es verdad que en la refererida dependencia, careciendo de títulos de aptitud y capacidad para ejercer la Medicina, practica ésta en los enfermos que lo visitan, personados ya en la casa, comprobaron que estaba visitando a unos payeses, en vista de lo cual se avisó al Padre superior de la Dependencia, al que nos dimos a conocer como autoridades, diciendo que el lego se llama Pelegrín Bosch, e interrogado que por qué este se dedica al ejercicio de la Medicina, dice que por caridad, en virtud de cuyas manifestaciones y una vez comprobado que el tal repetido lego aplica emplastos de su invención en las dolencias de los enfermos que lo visitan, a pretexto de que dichos emplastos curan, por cuyas obras no cobra nada, admitiendo solamente el encargo de decir misas en acción de gracias- se levanta la presente acta que firman todos los presentes, dándose por terminada esta diligencia a la doce y treinta de hoy, de todo lo cual, como secretario certifico-Modesto Arbonés, O.S.B.-Rubricado José L. De Sagredo.- Rubicado i-José Calicó.-Rubricado. (46)

Davant aquesta documentació la Junta de Govern obrí una nota informativa a tots els col·legiats. En les conclusions s'esmentava que la magnitud de les visites era molt gran: "...que habían desfilado por aquella casa mas de mil pacientes y todos eran tratados mediante pomada que tenia la virtud de hacer caer el tumor canceroso y sus raices...", (47) sembla ser que en la composició de la pomada a més a més d'arsènic i havia altres fórmules naturals que només coneixia el germà Pelegrí.

Curiosament el pare Adeodat Marcet, germà de l'Abat Marcet, defensà al germà Pelegrí amb les paraules següents: "... home quasi analfabet i sense ciència, però amb una gran dosi d'experiència.... El cas G. Pelegrí és un cas especial que crec no pot incloure's entre els curanderisme vulgar.... és veritat que el Germà Pelegrí es un home quasi

Armand Rotllan i Verdaguer

analfabet i sense ciència, però té una gran dosi d'experiència, que és la mare de la ciència: i les mil firmes i els 73 certificats d'altres tantes persones curades que han rebut aquest dies i que continua rebent cada dia, diuen prou alt que els remeis recomanats pel Germà Pelegrí no han estat perjudicials per la humanitat... difícilment es podran trobar en l'actuació del germà Pelegrí elements penals". (48)

La Junta va fer una Comunicació al Governador Civil de Barcelona el 23 d'octubre del 1930 i un altre al Cardenal Arquebisbe de Tarragona.

De l'anàlisi d'aquest conflicte podem treure les següents conclusions:

La primera és l'aparició de l'element màgic de curació en el si del monestir i la defensa feta per la comunitat a un monjo que consideraven que actuava com a suport caritatiu i humà. En aquest sentit volem reflectir aquest tracte respectuós de la comunitat cap al germà Pelegrí pensant que en la seva actuació ajudava amb caritat i humanisme als malalts i en definitiva a seguir els postulats de l'ordre d'acolliment i hospitalitat de la comunitat benedictina.

Un altre reflexió són els beneficis de l'entorn mediàtic de l'aureola sanadora del germà Pelegrí Bosch que suposaven una font d'ingressos econòmics a l'entorn i també de les víctimes d'aquests tractaments sanadors que, tot sovint feien deixar els tractaments mèdics pautats i que acabaven amb tragèdies i denúncies a l'estament col·legial.

També cal reflexionar sobre la ferma postura de la Junta Col·legial que defensava uns interessos col·lectius de salut pública que toparen d'alguna manera amb l'estament religiós, una defensa extremista i a vegades barruera, quan esmenten els suposats honoraris que "cobrava" en misses.

De tot això traiem com a conclusió que el curanderisme ha conviscut sempre amb la condició humana i sempre existirà, d'una manera directa o indirecta i que probablement aquesta simbiosi és d'alguna manera necessària per la condició humana davant les difícils i complicades adversitats de l'entorn i d'alguna manera també fou positiva en alguns casos, sobretot en l'aspecte humà de trobar consol i espiritualitat.

Les píndoles de Montserrat

Un altre dels remeis sanadors el podríem trobar en les Píndoles de Montserrat. Aquest invent miraculós va ser realitzat pel doctor Joaquim Font i Ferres. Aquest farmacèutic, condecorat amb la Creu d'Ordre Civil de la Beneficència va crear un remei natural i miraculós conegut com les Píndoles de Montserrat.

En el llibre *“Tres días en Montserrat”* (1ª Edició) de Gaietà Cornet i Mas, 1858, s'esmenta a la pàgina 249 aquest remei universal miraculós *“Remedio anti-bilioso, depurativo-purgante, de eficacísimos efectos contra toda clase de enfermedades humorales y sanguíneas”*.

D'aquest medicament esmenta el poder preventiu i curatiu de malalties: *“las Píldoras de Montserrat no sólo son un poderoso preservativo de las enfermedades, sino que curan con admirable rapidez y buen éxito, desde las ligeras o recientes hasta las antiguas reputadas por incurables: ellas dan gran vigor al estómago, entraña en que toman origen las principales dolencias, aceleran la circulación, purifican y fluidifican la sangre, excitan el apetito, favorecen la digestión, curan las enfermedades nerviosas, las escrofulosas, las reumáticas y las gotosas, las predisposiciones apoplécticas; el estreñimiento habitual del vientre, las palpitaciones del corazón, y tantísimas otras dolencias .”*(49)

Els principals component de les Píndoles de Montserrat eren la Rabarbarina, l'extracte de la flor de l'Abisinia, el d'aríjol, el d'Aloe, i els de varies plantes depuratives, oriündes de la muntanya de Montserrat.

Les aplicacions eren tant variades i generalitzades com específiques: *“...favorecen la transpiración cutánea, cura el embarazo intestinal, los cólicos y las enfermedades del hígado, abre el apetito y evita enfermedades”*. (50)

També esmenta que és un dels millors laxants sense efectes secundaris que es coneix. Curiosament va voler vendre les Píndoles amb el referent de la imatge de la Verge de Montserrat com a simbolisme del seu poder: *“..en cada cajita irá una medalla de su milagrosa imagen”*, (51) sent el preu de les píndoles de 20 rals per una caixa de 100 i 12 rals per una caixa de 50 píndoles platejades. Calia prendre després de sopar 2-3 píndoles segons cada patologia.

Amb les píldoles de Montserrat es lliurava un opuscle per la guia dels malalts, on s'esmentava els preceptes que calia tenir per la curació, la dosi de les píndoles per cada patologia i trastorn.

ANÀLISI I REFLEXIONS DE L'EVOLUCIÓ ASSISTENCIAL AL MONESTIR DE MONTSERRAT

Una de les primeres reflexions que aportem en aquest estudi és que no sempre l'activitat assistencial fou portada a terme de manera reglamentària i gratuïta, per tal de seguir les ordres benedictines. Com hem vist, en el segle XIV els treballadors que patien malalties podien estar gratuïtament a l'hospital o infermeria, a excepció del servei dels metges i de les medicines que no tenien cobertura.

A partir del segle XIV trobem etapes amb una assistència gratuïta de metges i medicines als malalts i una plena dedicació sanitària amb la presència més o menys reglamentada d'un metge permanent al monestir per tal de donar servei als pelegrins i altres etapes en què no hi ha el servei mèdic, possiblement per la manca de sanitaris. Per tant, aquí ja trobem una diferència important en el servei assistencial cap als pelegrins malalts, a diferència del segle XIV en què l'assistència no cobria les medicines ni el servei mèdic als treballadors.

Referent als sous, ens n'adonem de l'alt cost remuneratiu de l'activitat sanitària. Així, al 1510 es parla que per la visita mensual es pagaven entre dos o cinc ducats, equivalent a disset sous diaris, i per les visites urgents o ocasionals cobraven 1 ducat diari que equivalia a vint-i-quatre sous.

En el segle XVII trobem documentada la presència d'un metge segle amb un sou de 500 escuts. De la disponibilitat mèdica trobem que en els inicis la relació contractual era esporàdica, tal com hem vist que el 1509, els metges que pujaven a Montserrat a passar-hi visita quatre o set dies cada mes, repartits segons sembla en dues vegades, una a principi i l'altra a la fi del mes, a part de les urgències. No es fa estrany doncs que quan el metge Clergue, el juny del 1510 va anar a visitar el pare Fra Juan de Cigalas, ja era mort quan va arribar.

Referent als equipaments sanitaris trobem a Montserrat que l'hospital més antic va ser el de Sant Iscle amb la famosa campana dels Miracles que sonava sola quan hi havia un miracle. Aquest hospital s'instal·là al costat de la capella de "*Sant Iscle i Victòria*" del segle IV anterior al monestir, on s'ubicà aquesta infermeria que servia per cuidar als malalts de pesta tal com s'esmenta en el tractat de pare Abat Pere de Burgos. Aquest hospital o infermeria conegut com la dels empestats, estava situat al redós de la capella de Sant Iscle, i destinada l'any 1586 a esdevenir la seu definitiva de les infermeries dels monjos i de donats en un projecte que no s'arribà a executar.

Durant el segle XVI trobem quatre infermeries independents: a més a més de la de Sant Iscle, la dels monjos i ermitans, situada a l'interior de la clausura; la dels frares donats, unida a la fi del segle a la dels domèstics; la dels domèstics i dels pelegrins, anomenada també hospital, destruït per una roca el mes de març del 1546 i construït de nou a partir de l'any 1558. El nou hospital començat per l'abat Benet de Tocco l'any 1556, es troba en l'edifici avui anomenat del venerable.

Una altra de les reflexions és la importància del tractat de l'Abat Pere de Burgos: "*Historia y Milagros hechos a invocación de Nuestra Señora de Montserrate*", (Barcelona, 1536, fol. IX) perquè serveix per conèixer l'entorn sociocultural del moment.

Dues situacions especialment tràgiques viscudes al monestir, foren la invasió del francès i la destrucció quasi total del monestir, excepte el refetor i la infermeria del venerable i l'altra la guerra civil iniciada el juliol del 1936 que suposà una nova dispersió de la comunitat i al mateix temps una ocupació militar com hospital que va servir en part per evitar el setge i la seva destrucció per part dels milicians. Cal destacar el paper de diferents metges, com Pere Tarrés i Joan Parellada i també el paper del metge Forcada que va ajudar a evacuar a molts monjos, malgrat que molts d'ells conegueren presó i sofriment, vint-i-tres foren assassinats i dos moriren al front. També fou transcendental pel monestir la desobediència del director mèdic Josep Riu Porta conjuntament amb el comissari polític Frederic Muñoz a l'ordre donada pel Cap de Sanitat de volar les instal·lacions existents.

Sempre des dels inicis hem trobat metges que tenien una gran afinitat amb la comunitat i dedicaven la seva vida al seu servei. Alguns d'ells, volien fins i tot ser enterrats al monestir, costum freqüent en l'època medieval. També trobem metges de confiança dels abats, com el metge Ribas i Ribas, metge de confiança de l'Abat Marçet que va intervenir quirúrgicament dins el monestir i també del metge cirurgià Ricard Canals i Mayner, metge de confiança de l'Abat Escarré.

Posteriorment en els diferents segles hem trobat la fidelitat de molts metges a la comunitat benedictina de Montserrat.

Una de les altres reflexions és la poca bibliografia de l'activitat sanitària del monestir de Montserrat. En aquestes, cal esmentar la Topografia Mèdica de Montserrat del metge Joaquim Tuixants Pedragosa i els següents articles apareguts a les publicacions de Gimbernat: "*Obres mèdiques de la biblioteca de Montserrat*" de Joan Parellada i Feliu, "*Assistència hospitalària prestada en el monestir de Montserrat durant la Guerra civil espanyola*" de Barberà i Adserà i l'article "*Metges, cirurgians i apotecaris del segle XVI al monestir de Montserrat*" del pare Francesc Xavier Altés i Aguiló.

També l'aparició de remeis naturals vinculats amb el monestir com la farmacopea d'Antoni Castells i també un seguit de remeis miraculosos vinculats en l'entorn montserratí, com les píndoles de Montserrat i les actuacions sanadores del germà Pelegrí Bosch emparat per la comunitat benedictina, fets i esdeveniments que demostren que el monestir de Montserrat sempre ha despertat d'una manera o altra creences màgiques i curatives en el seu entorn mediàtic.

Al llarg dels segles Montserrat ha demostrat no viure aïllat de la societat i tampoc dels seus problemes. En certa manera, s'ha produït una simbiosi clara de Montserrat amb la cultura i la societat, com molt bé diu l'Abat Josep Maria Soler: "... *El seu batec ens arriba de ple i*

ens toca ben directament. Ha estat així des de la fundació del monestir i molt particularment durant el segle XX perquè Montserrat és quelcom més que un monestir-santuari és l'esperit de tota una nació. Montserrat, doncs, apareix en la història al moment que naixia Catalunya, i comença el seu itinerari com a monestir de la mà d'un home de tremp, que va ser promotor de cultura i de pau, i un dels pares de la pàtria catalana. Des d'aleshores Montserrat ha tingut a la pràctica constantment una comunitat de monjos benedictins; aquesta continuïtat és un fet força infreqüent en el context de l'Europa occidental".

Acabarem recordant unes paraules del monjo benedictí, historiador, bibliotecari, arxivist i cardenal català, Anselm Maria Albareda i Ramoneda que deia que "*Montserrat no és Montecassino, no és Bobbio, no és Farfa, no és Cantorbery, no és Cluny, no és Saint-Germain-des-Prés... és senzillament Montserrat. La seva personalitat precisa, massissa és inconfundible i incomparable*".

NOTES

(*) Aquest article és la segona part d'una estudi més ampli amb el mateix títol. La primera part fou presentada com a discurs d'ingrés com a acadèmic corresponent a la Reial Acadèmia de Medicina de Catalunya i publicat a la revista de la RAMC, 2008, 23, 102-107.

(1) Soler, Josep Maria (Pare Abat): *Montserrat, quasi mil anys de cultura*, (X aniversari de la Fundació Abadia de Montserrat 2025). Torre AGBAR de Barcelona, 4 de juliol de 2007

(2) Soler, Josep Maria (Pare Abat): Idem

(3) Soler, Josep Maria (Pare Abat): Idem

(4) Soler, Josep Maria (Pare Abat): Idem

(5) *Analecta Montserratensia*. Vol. III. Any 1919. Pàg. 324. "*Documents de l'arxiu de la Corona d'Aragó comunicats per en Josep Mª Roca*".

(6) Baraut, Cebrià: *Butlletí del Santuari*. Núm. 109. 2ª època. (Setembre-Desembre) Montserrat, 1984

(7) Albareda, Anselm M^a: "*L'Abat Joan de Peralta i la reforma de Montserrat*", dins "*Analecta Montserratensia*". Vol. VII. Any 1958, pàgs. 42 i 87.

(8) De Burgos, Pedro: "*Libro de los milagros hechos a invocación de nuestra señora de Montserrat, y de la Fundación, Hospitalidad y orden de su santa casa, y del sitio della y de sus hermitas*". (Barcelona 1536). Fols 9, 29v.-30v. 36, i "*Libro de la Historia i Milagros hechos a invocación de Nuestra Señora de Montserrat*", Barcelona, 1550, ff. 12, 14v 16-17 i 22 v.

(9) De Burgos, Pedro: Idem. Barcelona, 1536, fol 38

(10) Montserrat. Butlletí del Santuari. Any VI. 1ª època. Núm. 71, Agost de 1932.

(11). De Burgos, Pere: "*Historia y Milagros hechos a invocación de Nuestra Señora de Montserrat*", Barcelona, 1536. pgs. 17 i 20. (Edició de 1594).

(12) Altés i Aguiló, F.-X.: "*Metges, cirurgians i apotecaris del segle XVI al monestir de Montserrat*", Gimbernat, 1991, pàgs. 9-26

(13) ACA "*Monacals d'Hisenda*" Vol. 3750, f. 344

(14) Altés i Aguiló, F.X.: Idem

(15) Albareda, Anselm M.: "*Història de Montserrat*" Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1977. p. 307

(16) Montserrat. Butlletí del Santuari, num. 46. Pàg. 43.

(17) AMMM: Registre

Aspectes històrics de l'evolució sanitària al monestir Santuari de Montserrat

- (18) Serra Postius, Pere: "*Epítome Histórico de Nuestra Senyora de Montserrate*", 1742, p. 18 (primera edició)
- (19) Serra Postius, Pere: Idem. p.88
- (20) Serra Postius, Pere: Idem. p.92
- (21) Cornet Mas, Gaietà: "*Tres días en Montserrat*", 1858, 1ª Edició
- (22) Cornet Mas, Gaietà: Idem. p. 248-258
- (23) Balaguer, Víctor: "*Montserrat*", 1852, p.202
- (24) Muntadas, Miquel: "*Reglas y estatutos para la Escolania de Montserrat*" 1857, Cap. XI, p.50
- (25) "*El amigo del viajero en Montserrat*" 2ª Edició (1876). p. 96-97
- (26) AMMM
- (27) AMMM. Registre Civil, 1885
- (28) Canivell, Eudald: "*Montserrat. Album-guia-plano-Historia*", 1898.
- (29) "*Album de Montserrat*". Editorial "Parera y Cia", 1898, p. 78
- (30) Sans, Ricard M.: "*Montserrat 1936-1939: episodis viscuts*". Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1984. pàg. 42.
- (31) Díaz, Romuald: "*Dom Bonaventura Ubach*", Barcelona, 1962. Editorial Aedos, pàg.177.
- (32) "*Assistència Hospitalària prestada en el monestir de Montserrat durant la Guerra Civil Espanyola*" Gimbernat, Vol.III, 1985. p. 84.
- (33) Entrevista Pare Agustí. Montserrat, 21-2-2006
- (34) "Revista Montserratina" Juliol, 1915.
- (35) Entrevista Coloma Clavell. Residència Geriàtrica. Castellterçol. 2000
- (36) Montserrat. Butlletí del Santuari. Núm. 30 ,2ª època. Maig-agost 1991.
- (37) Vallribera Puig, Pere: "*Les topografies mèdiques de la Reial Acadèmia de Medicina de Catalunya*" Barcelona, 2000, pàg. 30 i 31
- (38) Tuixans Pedragosa, Joaquim: "*Topografia médica de Montserrat*". Capítol 28. p. 52 (ARAMC)
- (39) Tuixans Pedragosa, Joaquim: Idem
- (40) Muntades, Miquel: "*Montserrat: Su pasado. Su presente y su porvenir...*", Manresa, 1867 (2ª edició, 1871) i Canivell, Eudald: "*Montserrat: Àlbum-guia-plano-historia...*", Barcelona, 1898
- (41) Sorní, Xavier; Suñe, Josep Maria: Gimbernat, VIIè Congrés d'Història de la Medicina Catalana, 1992.
- (42) Arxiu COMB.
- (43) Arxiu COMB
- (44) Arxiu COMB
- (45) Arxiu COMB
- (46) Arxiu COMB
- (47) Arxiu COMB
- (48) Arxiu COMB
- (49) Cornet Mas, Gaietà: "*Tres días en Montserrat*", 1858
- (50) Cornet Mas, Gaietà: Idem
- (51) Cornet Mas, Gaietà: Idem

BIBLIOGRAFIA:

- Altés i Aguiló, Francesc-X.: "*Metges, Cirurgians i Apotecaris del segle XVI al Monestir de Montserrat*". Gimbernat, 1991; 25: 9-26.
- A. J. M. M. *Arxiu Històric Jutgat Monistrol de Montserrat*. Certificats de defunció des del 1875.

Armand Rotllan i Verdaguer

- Amat, Joan Carles: “*Fructus Medicinae*”. 1ª edició el 1623 i darrera 1697 (7 edicions)
- BACHELARD, G.: *La formación del espíritu científico*. B. Aires, 1974, 3ª ed.
- BALAGUER, E. y R. BALLESTER: *Medicina y Sociedad: la enfermedad y su prevención*, en «Historia Univ. de la Medicina», 1974, Vol. VI.
- CARRERAS ROCA, M.: *El lazareto de Mahón de Manuel Rodríguez de Villalpando*. «Medicina e Historia», n.º 40, 1974.
- CARRILLO, J. L., P. RIVERA, y R. GAGO: *La introducción en España de las hipótesis miasmáticas y prácticas fumigatorias. Historia de una polémica* (J. M. Aréjula M. J. Cabanellas). «Medicina e Historia» n.º 67, 1977.
- Castell, Antoni: “*Theoria y práctica de Botícarios*”, Barcelona, 1952.(Reedició)
- López Mondéjar, Publio: “*Las fuentes de la memoria. Fotografía y sociedad en la España del siglo XIX*”. Barcelona 1989. Lunwerg editores S. A.
- (RAMC) *Archivo Real Academia de Medicina de Barcelona*. Legajos núms. 51 a 58. Topografías médicas.

Vista del monestir de Montserrat segons una fotografia de finals del segle XIX.